

Bernard Lugan

OSONS DIRE LA VÉRITÉ À L'AFRIQUE, éditions du ROCHER, 2015

Merjük megmondani az igazságot Afrikának, ez a kötet cím kategorikus üzenet mindazon szereplőknek, akik hivatalból vagy magánvállalkozóként aktivitást fejtenek ki a kontinensen. Ez egyben figyelmeztetés a külső hatalmaknak – különösen a volt gyarmattartó országoknak, tágabban az északi országok körének, hogy Afrika-politikájukon gyökeresen változtatniuk kell. A szerző a régmúlttól máig tartó idegen uralom, függésben tartás, gyámság, elvárt modernizálás és demokratizálás kurzusainak negatív mérlegét demonstrálja legújabb művében.

Lugan munkásságán végighúzódik az a felfogás, hogy az Afrikára vonatkozó helyzetértékelések, tudósítások, hivatalos deklarációk és államközi konvenciók nagyrészt manipulatívak, álságosak, s az afrikai népek és társadalmak valóságát legkevésbé sem tükrözik. A külső aktorok túlnyomórészt önnön gazdasági, hatalmi szükségleteikre összpontosítanak, politikájukkal az afrikaiak saját szerepvállalását korlátozzák, az esetek jó részében kizárják. A mindenkori afrikai

vezetőkkel kötött alkuk ugyanakkor az érintett afrikai kormányok és elitek megalkuvó, több esetben korrupt politikája jegyében születnek.

A szerző korábban publikált művében már kimutatta, hogy a sematikus, idejét múlt dogmatikus Afrika-politikák drámai következményekkel járnak. (L. *Contre la mort programmée du continent noir*, éd. Carnot, 2003). Tíz évvel későbbi írásának kíméletlen őszinteséggel már a „*Hazugságok és bűnbánat*” alcímet adta, jelezve, hogy azonnali paradigmaváltásra van szükség az afrikai népek túlélési esélyeinek biztosításához. Kinyilvánította, hogy a halmozódó és mélyülő válságok megoldásához az afrikaiak részvételét is biztosítani kell. (L. *Mythes et manipulations de l’histoire africaine, measonges et repentance*, éd. de L’Afrique Réelle, 2013. – www.bernard-lugan.com)

Lugan a *l’École de Guerre/Paris* professzoraként, Afrika-kutatóként aktív személyes kapcsolatokkal és tapasztalatokkal rendelkezik, s jelen kötetével kétségbevonhatatlan realizmussal dokumentálja a kontinens entrópiáját.

Bevezetőjében öt kérdéskört vázol fel, amelyeket a kötet fejezeteiben bont ki primer forrásokra és hiteles információkra támaszkodva. *Először a földrész természeti adottságait* említi, jelezve, hogy „Afrika messze nem elátkozott föld”. Vitatja, hogy a szakadatlan

sikertelenségeket a természeti környezet okozná, leszámítva a sivatagosodást. *Másodszor*, nyomatékosítja, hogy a robbanásszerű *demográfiai növekedés* kontroll nélkül katasztrófával fenyeget. *Harmadszor* megállapítja, hogy a kontinens „*intellektuális autonómiára való képessége*” végzetesen szűkös, amelynek rendszerszintű kiváltó okai vannak. *Negyedszer*, a *külső aktorok kizsákmányoló* tevékenységére mutat rá. Végül *ötödször*, mintegy számonkérően felveti, hogy az afrikaiaknak „szakítaniuk kell azzal a gyakorlattal, miszerint mindent kívülről várnak”. A szerző kendőzetlenül rögzíti, hogy a „vámpirok” és „cápák” gátlástalan, önérdékű aktivitása mellett eljött az ideje az afrikaiak önvizsgálatának is. (10-11. o.)

A szerző hipotézise az, hogy a vállalkozók, a politikusok, az állítólagos szakértők és a média jó része is figyelmen kívül hagyják a differenciált realitásokat. E kihívó kötettel a hivatalos makrogazdasági statisztikák és jelentések felülvizsgálata révén bizonyítja az interpretációk és a tények közötti ellentmondásokat.

A mű **első részének** előszavában ezzel az ironikus parafrázissal indít. „Et pourtant, l’Afrique était bien partie.”¹ Visszautal *René Dumont* sokat idézett művére – „*L’Afrique noire est mal partie*”, Éd. du Seuil,

¹ És mégis, Afrika jól kezdett.

1962² -, amelyben szerzője kimerítő elemzést nyújtott a függetlenedő afrikai országok viszonyairól, kimondva, hogy „a helyzet minden nap súlyosbodik Afikában” (i.m. 8. o.). Ekként Dumont diagnózisa problematikusnak tartotta a kontinensen való aktivitás jövőjét, azonban még adott esélyt a felemelkedésre is, amennyiben a „nemzetközi szolidaritás” válik uralkodóvá az Afrika-politikákban. (u.o. 226. o.). Lugan műve különös folytatása Dumont egykori elemzésének. A két szerző egybecsendő üzenete az idősíkok eltérése ellenére, hogy a „dekolonizáltak” megbecsülése mindenekelőtt az, hogy megmondjuk nekik az igazságot, még ha az nehezen elviselhető is. Ezt az attitűdöt ajánlja mindkét tudós kutató, Lugan esetében annyival keményebben, hogy fél évszázaddal később veti fel a realista diskurzus vállalásának követelményét.

Lugan visszatekintve, minden egykori negatívum dacára konstatálja, hogy Afrika az újrakezdéshez viszonylag elégséges alapokkal rendelkezett a politikai-jogi függetlenedéskor, s mégsem valósult meg az a várákozás, hogy kikerüljön az „Európa kliense” státusból. Napjaink afrooptimista lobbistáinak kommunikációjától eltérően kimutatja, hogy Afrika „felemelkedése” továbbra is késik. A sikertelenség főbb okait az alábbiakban foglalja össze:

² Fekete Afrika rosszul indult

- Elhibázottak azok a modellek, amelyek a gazdaságnak adnak feltétlen elsőbbséget. A kudarcok mindenekelőtt politikai, intézményi és szociológiai természetűek. A fejlesztési kísérletek nem számoltak a „humán realitással”, amit a kontinens egészén az „etnikai alapok” jelentenek.
- A fejlett államok és ágenseik téves gyakorlatot folytattak kapcsolataikban, minthogy figyelmen kívül hagyták a különféleségeket, a multietnicitást, valamint a tribalizmus elmélyülését Afrika több országában.
- Az 1990-es évek kezdetétől indított demokratizálási kurzus is zsákutcába torkollott. A „demokratikus diktátum” jegyében bevezetett választási rend a multietnikus társadalmakban automatikusan a nagyobb lélekszámú népcsoport(ok) szinte akadálytalan hatalomra jutását eredményezte, egyúttal súlyos belviszályokat, illetve államközi konfliktusokat teremtve.
- A politikai felfordulást, a káosz mélyülését sietteti az ún. „öngyilkos” demográfiai növekedés, amelytől az infrastrukturális építkezés elmarad, a belső és külső

kihívások kezelésére való önálló válaszképesség pedig nem javul.

E rész első fejezetében az *Afrikai Fejlesztési Bank* jelentéseit tette vizsgálat tárgyává a szerző „Mythes et fantasme du PIB” címmel (Chapitre I, pp. 19-37). A hivatalos statisztikák alapján megállapítható, hogy a kontinens átlagos gazdasági növekedése 1998 és 2008 között lassult, illetve stagnált. E tény ellentmond annak a híresztelésnek, hogy Afrika 2050-re a „világ legújabb műhelyévé” lép elő. (20. o.) A szerző kimutatja, hogy a közvetlen külföldi befektetések volumene 2010 és 2012 között 40 md dollárról 48-50 md-ra emelkedett ugyan, de azokat jellemzően Észak-Afrika öt országában realizálták. „Afrika nem mindig számít a befektetőknek” – írja. (28. o.)

Hasonló ellentmondást mutat ki az afrikai középosztály gyarapodására és dinamikus növekedésére vonatkozó prognózisok és a társadalmi viszonyok tényleges alakulása között (az 1,1 milliárdnyi népesség körében 850 millió afrikai szegénységben él), a középosztályba soroltak statusának ereje pusztán retorikai fogás. (25. o.)

Lugan nem hallgatja el, hogy az ENSZ által kibocsátott közlemények és prognózisok is manipulált vagy téves információkat tartalmaznak. Példaként említi, hogy Afrikát „a növekedés reléjeként”

említik a következő évtizedekre tekintve. (28-29. o.) Mintegy cáfolatként több ország gazdasági törekenységét taglalja. Nigéria, Mozambik, Líbia, Kongói Demokratikus Köztársaság, Szomália, Bukina Faso, Elefántcsontpart és Ruanda eseteit elemzi, megállapítva, hogy a gazdasági problémáik szüntelen politikai, interetnikai konfrontációkhoz kapcsolódnak. (30-37. o.)

A következő fejezetekben sorra veszi azokat a témákat, amelyek az afrikai népek életének neuralgikus, vitatott jelenségei. Bizonyítja, hogy a szegénység nem csökken, hanem nő (15 év során közel megkétszereződött a szegények száma, 376 millióról 670 millióra nőtt.) Az okok között a „rurális exodus”, a vad urbanizáció ugrásszerű növekedését említi. Tágabb körben az iskolázatlanságot, a munkanélküliséget, a segélyezési gyakorlatot és annak anomáliáit írja le. A szegénység visszaszorításának híresztelését „hazugságként” illeti. Rámutat az ún. önként választott kivándorlás, elvándorlás különféle eseteire, a fejlett országokból eredő „elszívás” és az „emberkereskedelem” nem szűnő folyamatára. Az előbbi a kvalifikált és a tanulatlan afrikaiakat egyaránt érinti. Az utóbbi különösen a nők és gyermekek társadalmát célozza, nem pusztán magánéleti viszonylatban (élettársi-alkalmazotti avagy örökbefogadási aktus jegyében), hanem politikai számításból is (pl. Kanadában a frankofón választási, szavazati

optimalizáció miatt). (Le recul de la pauvreté, un mensonge, „l’immigration choisie” une saignée, Chapitre II, pp. 39-51.)

Az olaj vagyonhoz kapcsolódó fejlődési-fejlesztési tényekről és tévhitekről szóló fejezetének címe szintén árulkodó. „Az olaj megmentheti Afrikát?” – teszi fel a kérdést, majd rövid elemzést követően megvonja az olajbányászat és kereskedelem elmúlt 36 évének mérlegét. Előrebocsátja, hogy a kontinens 44 országának más forrásokra kell terveznie a fejlesztéspolitikát, majd rögzíti, hogy az olajvagyon kiaknázása, értékesítése szinte egy országban sem mozdította elő a helyi társadalom fejlődését, nem javított a népesség életviszonyain. Az olajkincs nem tekinthető a kontinens „jokerének” – állapítja meg. (Chapitre III, pp. 58-61) Körültekintő összegzést készített az afrikai olajvagyon importőréről a 2010-es kimutatások alapján, amelyből kitűnik, hogy az Európai Unión kívül Kína, India részesedése számottevő.

A negyedik fejezetben két „reményt keltő” ország feltételezett jövőjéről készített esettanulmány található. (Algerie et Afrique du Sud: comment deux pays comblés ont hypothéqué leur avenir, Chapitre IV, pp. 63-83) Ezidőtájt mindkét ország – viszonylagos jó adottságaik közepette – gazdasági és szociotörténeti gyökerű válságon megy keresztül.

Az *algériai krízis* fő momentumai a szerző olvasatában a társadalom etnikai és regionális tagoltsága, a generációs ellentétek és a vallási konfrontációk. Ez esetben is kiemeli, hogy az algír gazdaság diverzifikációjának megoldatlansága, a 97%-os arányú olaj és gáz szektor csökkenő termelési eredményei az előbbiekkel együttesen konzerválják a válságot. (63-72. o.)

Dél-Afrika esetében a lassuló növekedési ütem okozza a visszaesést a korábbi 1990-es években regisztrált vezető gazdasági pozícióhoz képest. Lugan vizsgálata szerint a világversenyhez való alkalmazkodás elmaradása okozza a gyengébb dél-afrikai teljesítményt. Rámutat a nem afrikai kvalifikált populáció számának csökkenő tendenciájára is, illetve a diszkriminált „fehér káderek” túladóztatására, valamint a „fekete” munkások bérköveteléseire. Más gazdaságpolitikai intézkedések gátló hatását is áttekinti: a magánfarmereket fenyegető nacionalizációt, a rasszizmus éleződését, az afrikanizáció által bekövetkezett „földindulásszerű változásokat”, amelyek a nem afrikai származásúak marginalizálódását idézték elő. A szerző ízelítőt ad a dél-afrikai politikai erőviszonyokról is, megállapítva, hogy az ország a társadalmi káosz felé tart. (72-83. o.)

A kötet **második része** a megoldások palettáját kínálja fel. (Les mauvaises „bonus” solutions, Deuxième partie, pp. 85-131.) Előzetesen

a múlt század 70-es évei utáni modellkísérletek közül négy koncepció alkalmazási tanulságait összegzi a szerző.

Az *első koncepció*, melyet három afrikai államfő hirdetett meg az „*Új partnerség Afrika Fejlődéséért*” címmel (Nouveau Partenariat pour le développement de l’Afrique – NEPAD). A NEPAD keretében valójában három terv előterjesztésére került sor 2001 júliusában az AESZ (Afrikai Egység Szervezet) lusakai államfői csúcsértekezletén: *Mbeki*, dél-afrikai elnök terve (*Renaissance africaine*), *Bouteflika* algériai elnök javaslata (*Millennium African Plan*) és *Wade* szenegáli elnök terve (*Plan Omega*).

A három tervjavaslat *Új afrikai kezdeményezés*ként elfogadást nyert az AESZ-ben. Az iparosodott országok ugyan támogatták, de nem sok esélyt adtak a megvalósíthatóságnak, mivel rendkívüli tőkeigényű és radikális történeti-politikai ítélettel körített művelet lett volna, s a három – legkorruptabb, jegyzi meg Lugan – erős afrikai hatalom egyoldalúan saját hatáskörébe kívánta vonni annak végrehajtását. (L. Comité de gestions – Dél-Afrika, Algéria, Egyiptom. 89-93. o.)

A *második koncepció* az afrikai államhatárok revízióját célozta. Lugan már a fejezetcímben utópiaként említi. Ismert, hogy e tekintetben a függetlenség kezdetétől megosztottak az afrikai országok. A *Casablanca Csoport* a határmódosításokért szállt síkra, a *Monrovia*

Csoport ellenben a status quo mellett tört lándzsát. A szerző nyomon követi a napjainkig tartó határdilemma főbb eseményeit. Elfogadja, hogy a kolonizáció e formában is traumatizálta az afrikai népeket, s hogy az aktuális konfliktusok okainak egyike ez is, de jelzi azt is, hogy az Afrika-közi háborúk nem mindegyike vezethető vissza a művi határviszonyokra. A kérdés ambivalenciáját Eritrea létrejöttével és Dél-Szudán függetlenné válásának bemutatásával illusztrálja. „Afrika így instabilitásra van kárhóztatva” – állapítja meg. (102. o.)

A *harmadik koncepció*, a leginkább ígéretesnek tartott *demokratizálási kurzus bevezetését* fogalmazta meg, elsődlegesen a posztbipoláris korszakra való átmenet kényszerítő hatása alatt. A nyugati fejlett államok, az ún. északi országok által kezdeményezett kurzus nem váltotta be a kitűzött célt. Lugan e fiaskó ismeretében adta ezt a fejezetcímet kritikai fejtegetéseinek: „Quand le dictat démocratique provoque un génocide (Rwanda) et débouche sur le chaos (Libye)”. (103. o.) Ennek során aprólékos elemző esettanulmányokat produkált – korábban már külön publikációkban is közzétette kutatási eredményeit – nemcsak a két inkriminált esetről, hanem a *Mali*-beli demokratizáció kudarcáról is. Mindhárom esetben megjelöli a sikertelenség lényegi elemét. *Ruanda* esetében az etnikai alapú választási matematika fonákságát emeli ki, mondván, a

többségben lévő etnikum hatalomra kerülése kódolva volt. *Líbiában* a Kadhafi-rezsim összeomlása után a „törzsi konföderáció” felbomlása és az iszlamista expanzió intenzitása okozta a nyugati választási minta eredménytelenségét. *Mali* ugyancsak a nyugati mintájú választási rend csapdájába esett, mint „nemzet nélküli” állam az északi és déli népek antagonizmusának kárvallottja. (103-113. o.)

A kötet következő fejezete döntően az Amerikai Egyesült Államok és Kína afrikai szerepvállalásaira összpontosít. Lugan már a címben felveti a jövőre nézve elkerülhetetlen változtatás alapvető feltételét. „Az Egyesült Államok és Kína között, Afrika kiszabadulhat-e a »fiókgazdaságból«”? (Chapitre IV, pp. 115-131) Mindkét kiemelkedő nagyhatalom az utóbbi két évtizedben domináns szerepre tett szert a kontinensen, azonban – a szerző ítélete szerint – azokat „nem Afrika, hanem annak nyersanyagai érdeklik”. (115. o.)

Elsőként az Egyesült Államok 1990-es évek végétől indított új Afrika-politikájának rövid történetét tekinti át a szerző, mind a kereskedelmi, mind a katonai aktivitások programjai tükrében. (L. Trade and Development Act, Africa Growth and Opportunity Act – 2000; Pan Sahel Initiative – 2001; African Contingency Operations Training Assistance – 2002) Napjainkra az amerikai operációk mérséklődtek, s jól

érezhető, hogy a folyamatot hol az „intervencionizmus”, hol a „visszahúzóds” jellemezte. (115-124. o.)

A kínai állami és magán szereplők kihasználva politikai és morális adottságaikat Afrika hagyományos európai „partnereinek” és az Egyesült Államoknak is tényleges konkurenciát jelentenek, főként a gazdaság különféle szféráiban. A deklarált kínai politika rendre elhatárolta magát a „demokratikus diktátumtól” is, s az „északiakhoz” hasonlóan a szerző által kritizált fiókgazdaságot működteti, figyelmen kívül hagyva minden fejlesztési ideát. (125-131. o.)

A kötet **harmadik része** valóságos didaktikai kislexikon, amely a fő üzenetet ismétli: „Nincs megoldás igazság nélkül”. (Pas de solution sans vérité, pp. 135-186.) Mindenekelőtt három prioritásra figyelmeztet:

- elsődleges feladat a *demográfiai kontroll*,
- *az állam újrafogalmazása* a realitások – főként az etnicitás – figyelembe vételével,
- a *lelki rend*, a mentális állapot megjavítása, a „viktimizáció és a vétkesség-tudat” kettősségének meghaladása.

Mindhárom pontnak külön fejezetet szentelt a szerző, melyekben újabb – jóllehet korábban már említett – posztulátumokat tárgyal. A *túlnépesedés* jelenségét megtévesztő módon a

kolonizációhoz, pontosabban a kolonialista korszakban elért közegészségügyi és stabilizációs rezsimek kiépítéséhez, fenntartásához köti. Lugan nézetrendszerében a gyarmati éra egyfajta modernizációként elfogadható eredményeket ért el. Követelményként fogalmazza meg, hogy a demográfiai robbanást meg kell fékezniük az országoknak, hiszen jóval nagyobb ütemben zajlik, mint a belső kísérletek és a külső aktorok intervencionalizmusa révén elért szerény fejlődés. (137-146. o.)

Az afrikai állam újradefiniálása tekintetében alapvető annak tudatosítása, hogy az afrikaiak kommunotarista társadalmakat alkotnak, amelyek hierarhizáltak és szolidárisak. Lugan rávilágít, hogy a nemzet ideáját nem lehet sematikusan értelmezni. Afrikában a társadalmi rend nem az individuumokon nyugszik, hanem csoportokon, következésképpen az etnikumok helyének kérdése a legfőbb politikai és intézményi kérdések egyike, mely mindmáig megoldatlan. Lugan rendkívül érdekfeszítő argumentumokat említ arra vonatkozóan, hogyan kellene kezelni az afrikai identitás helyreállításának és az etnicitás ügyének kapcsolatát. A probléma felvetése kapcsán kíméletlen őszinteséggel és bőséges lokális tapasztalat birtokában bírálja *Catherine Coquery-Vidrovich* – az ő szavával élve – „zagyvaságait”, aki szerint az etnikum a kolonizátorok terméke volt. Jóllehet később e nézetét

Coquery-Vidrovich visszavonta, Lugan e tévhit továbbélése miatt fontosnak tartja ismételten elutasítani ezt a téves állítást. A szerző más Afrika kutatók esetében is kimutat hasonló önkényes értelmezéseket e fejezetében.

Fejtegetései és kritikai megnyilvánulásai végén az afrikai politikai problémákat egyetlen átfogó kérdésként fogalmazza meg: „hogyan kerülhető el, hogy a leginkább szapora népcsoportok automatikusan élvezői legyenek a választási eredmények folytán létrejött hatalomnak?” (159. o.) A politikai afrikanisztika új hullámának képviselői körében ismert, hogy a dekolonizáció során létrejött államok sikertelenek e téren, s a nem szűnő etnicitás, a tribalizmus súlyos következményekkel jár. A szerző válasza az, hogy az európai típusú nemzetállamot *etnikus állammal* kell felváltani Afrikában, megfelelő törvényi és eljárási rend keretében. Ám mégis kételyének ad hangot arra nézve, hogy a nagyobb létszámú etnikumok képesek-e arra, hogy lemondjanak a „One man, one vote” rendszer előnyéről. De az is kétséges szerinte, hogy a demokratikus dogmák európai „őrzői” el tudnak-e fogadni egy afrikai „kulturális forradalmat”, amely a saját politikai filozófiájuk alapjait ássa alá. (147-161. o.)

A kötet utolsó fejezetének címében ezt a felhívást intézi az olvasóhoz: „Fel kell szabadítani Afrikát a viktimizációjának credója alól

és Európát a maga bűntudata alól.” (Liberer l’Afrique du credo de sa victimisation et l’Europe de celui de sa culpabilisation, Chapitre III, 163-186.). Teszi ezt annak ellenére, hogy könyvének több fejezetében az „enthuzianista” megnyilatkozásokat szigorú kritikával illette. (163. o.) E megingását azonban pontokba szedett végkövetkeztetéseiben azonnal kijavítja, óva int a realitások elhallgatásától. Szellemesen rögzíti, hogy az afrikai társadalmak nem a kolonizációval, se nem a dekolonizációval jöttek létre, e társadalmaknak helyre kell állítaniuk valós kapcsolataikat, amelyek a régmúlt történetéhez kötik őket, amely kötelékeket az egyetemes ideológiák vágták el. Lugan azt tekinti az érintettek (afrikaiak és európaiak) fő feladatának, hogy az afrikai strukturális válság valós történeti, politikai és kulturális gyökerű komponenseit tárják fel és engedjék érvényre jutni, ne csak a gazdaság szférájában keressék a megoldást.

E fejezet utolsó oldalain polemikusan tekinti át az euroafrikai kapcsolatok máig nyitott „sorskérdéseit”, a rabszolgakereskedelem, az abolíció, a kolonialista kizsákmányolás tekintetében. (163-179. o.) Újra nyitja a két versengő hatalom, Franciaország és Nagy-Britannia ún. gyarmati művének, történeti szerepének dialógusát, megjegyezve, hogy „a kolonizáció megzavarta, megváltoztatta, módosította az afrikai történelem menetét, de nem fosztotta ki Afrikát!” E meglepőnek tetsző

állítását elgondolkodtató esetek összehasonlításával bontja ki, mélyíti el, hogy „igazabb”, pontosabb és hitelesebb, torzításoktól mentes szemlélettel lehessen kezelni a kontinens problémáit mindkét oldalon. Anélkül, hogy a metropoliszokat felmentené, rámutat az egykori és mai afrikai vezetők jó részének felelősségére, korrump együttműködésükre, inkompetenciájukra és csődjükre, amit a „gyarmati örökség” invokációjával álcáznak immár több mint fél évszázada. Alighanem a szerző leginkább vitára késztető fejtegetései ezek, amelyek azonban szándéka szerint Afrika túlélési esélyét célozzák, egyfajta tudathasadásos állapotot váltva ki ezáltal, hiszen a kötet mondanivalója arra irányul, hogy mégis az „északiaknak” kell szakítaniuk az évszázadok alatt beidegződött működési és magatartási módozatokkal. (Le mensonge de la « colonisation pielage », 176-186. o.)

Lugan meglepő intenciókat fogalmazott meg könyve konklúziójaként. Ezek egyike, hogy minden megkésettsége, stagnálása és elmaradottsága ellenére szerencsétlenségében paradox módon óriási lehetőség rejlik arra, hogy a jövő technológiai felé forduljon Afrika. (187. o.)

Mint művében többször, pontokba szedett követelményeket fogalmaz meg mind az afrikaiak, mind a külföld aktorai számára:

- Az afrikai válságok megoldása csak a kontinens sajátosságainak számbavételével történhet, az etnikai realitásokhoz visszatérve, mindenki által elfogadott területi és szociális rend helyreállítása, az univerzalista ideológiákkal való szakítás révén.
- Szakítani kell azzal a gondolattal, hogy gazdaságilag lehet mindent megoldani. Ha a gazdaság elsőbbségét helyezzük előtérbe, akkor semmi esély a megegyezésre.
- Ideje, hogy az „Észak politikai felelősei” megértsék és elfogadják, hogy az afrikai lakosok mindenekelőtt afrikaiak, akik afrikai nyelveket beszélnek és akiknek saját hitviláguk van.
- Az afrikaiaknak ugyancsak több megfontoltságot kell mutatniuk az NGO-kal szemben, amelyek ellepik a kontinentet, s kevés kivétellel – így az orvosi területet – a saját tiszta anyagi vagy egzisztenciális problémájukra keresik a megoldást, s tevékenységük folytán mintegy akadályt képezik a perspektívás és koordinatív cselekedeteknek.

A kötet megolvasása és áttanulmányozása után a fentiekre való tekintettel a kontinens történetét, kultúráit és érintkezési viszonyait kutatóban bizonyosan felötlik a gondolat, hogy a szerző által megfogalmazott iránymutatásnak van-e realitása avagy az merő idealizmus, amely bizonytalanságból fakad. A kötet kritikai vizsgálati

anyaga elismerésre méltó munka eredménye, a szerző interpretációi és intenciói minden kétséget kizáróan megélt és nyílt igazságérzetről tanúskodnak. A szerző erénye, hogy Afrika történetének több kérdését újragondolás tárgyává teszi. A kötet tudományos és egyben didaktikai kiválóságát erősíti a tartalom strukturált előadása, valamint a számottevő bibliográfia, melynek jó része az ezredforduló utáni tanulmányokat és műveket tartalmazza. Újabb bizonyítékát látjuk annak, hogy a politikai afrikanisztika francia nyelvű tanulmányai és művei különös módon gazdagítják az ismereteinket.

Benkes Mihály